

FOLKMÅLSSTUDIER

Meddelanden från Föreningen för
nordisk filologi

utgivna med understöd av statsmedel

INNEHÅLL:

Förhandlingar vid Sjunde sammankomsten
för svenskans beskrivning

XXIII

1973

AKADEMISKA BOKHANDELN
HELSINGFORS

BJÖRCK & BÖRJESSON
STOCKHOLM

SVENSKANS ORDFÖLJD- KONTEXTANPASSNING OCH KONTRAST

Den transformationella grammatiken har gjort det möjligt att på ett explicit sätt karakterisera hur ett och samma betydelseinnehåll kan uttryckas på olika sätt. Exempelvis kan man med explicita regler relatera meningar som (1) och (2) med varandra och därmed göra reda både för deras identiska betydelse och deras olika syntaktiska ytstrukturer.

- (1) Pojken gav köttbenet till hunden
(2) Pojken gav hunden köttbenet

Den underliggande strukturen till både (1) och (2) kan antas vara (3).

- (3) NP_1 (def + pojke) + preteritum + ge + NP_2 (def + köttben) +
+ till + (def + hund) NP_3

Genom att på (3) tillämpa dels en transformation som flyttar NP_3 före NP_2 och som stryker till, dels en semantisk tolkningsregel som anger vilken typ av handling som verbet betecknar och förhållandet mellan de agerande "personerna" och "handlingen", kan vi enligt den transformationella grammatiken, på ett fullständigt sätt beskriva de likhets- och olikhetsrelationer som råder mellan meningarna (1) och (2). En sådan syn på grammatikens uppgifter leder, enligt min åsikt, till att de mest intressanta problemen när det gäller beskrivningen av språkliga fenomen inte längre upplevs som problem. Beskrivningen av de syntaktiska varianterna blir självändamål och själva existensen av syntaktiska varianter blir helt oproblematiskt. I själva verket är det just detta som är det stora problemet. Varför finns det syntaktiska varianter i naturliga språk? Jag tror att det är först genom att frilägga motiveringarna till förekomsten av olika språkliga fenomen som vi kan nå en reell insikt om hur språk fungerar och jag tror vidare att dessa motiveringar är av kommunikativ natur, dvs. att förekomsten av olika språkliga fenomen ytterst måste få en förklaring i termer av egenskaper hos den kommunikativa situationen.

Föredraget behandlar en speciell aspekt av svenskans syntax, nämligen möjligheten att uttrycka samma betydelseinnehåll med olika ytstrukturer som främst skiljer sig åt genom att de NP:n som är associerade med det predikativa ledet har olika grammatiska relationer till detta. Exempel är sådana par av konstruktioner som

- (i) Vara - ha: Kalle har boken
Boken är hos Kalle
- (ii) Formellt subjekt: Det är en råttan i skåpet
Råttan är i skåpet
Det står en luffare därute
Luffaren står därute

Det antyddes ett problem

Problemet antyddes

(iii) Passiv - aktiv:

Bonden äger hästen

Hästen ägs av bonden

Stenen krossade fönstret

Fönstret krossades av stenen

(iv) Direkta presenteringar:

En man har fått en hjärtattack

Det är en man som har fått en

hjärtattack

Motiveringen för dessa konstruktionsvarianters existens är enligt min mening att aktuella meningar i svenskan tenderar att åtylida följande villkor:

- (4) Ett NP som inför en ny referent eller ett nytt sakförhållande i ett samtal eller i en text får inte förekomma i subjekt-position i ytstrukturen.

Jag tror att anledningen till att detta villkor är för handen i svenskan är att subjektpositionen har en speciell status i avkodningen av ett yttrande. När en tilltalad försöker avkoda ett givet yttrande använder han sig sannolikt av ett antal perceptuella strategier¹⁾ som alla har till uppgift att förmå honom till att så snabbt som möjligt gissa sig till yttrandets betydelse. Om vi nu jämför subjekt- och objektpositionerna i en given mening, så kan vi se att det är relativt enkelt att gissa sig till vilka möjliga objekt som kan tänkas komma i fråga, eftersom som vi redan har verbet givet och verbet (eller något annat predikativt led) bara tillåter vissa typer av objekt. När det gäller subjektpositionen har vi inte denna förhandsinformation om möjliga subjekt. Villkor (4) ovan kan ses som ett försök att kompensera detta genom att begränsa de möjliga subjekten till de referenter som tidigare införts i samtalet eller texten. Villkor (4) hjälper med andra ord en tilltalad att redan innan en mening yttras ha en uppfattning om vilka möjliga subjekt meningen kan ha.

Förekomsten av transformationer som omordnar NP:n vill jag alltså se som ett medel som för språket att möjliggöra kontextanpassning, dvs. möjliggöra att subjektet i en aktuell mening är ett NP som refererar till någon av de i samtalet eller texten redan införda referenterna. Det är att märka att generiska NP här uppför sig likadant som definitiva NP, trots sin ibland indefinita form. Detta sammanhänger med att generiska NP tillhör det ständiga förrådet av gemensamma entiteter som både talaren och den tilltalade har tillgång till.

Man kan nu fråga sig varför omordningar av NP inte sker med hjälp av enkel framflyttning till spetsställning av definitiva NP, varför så speciella

1) Se Bever: *The Cognitive Basis for Linguistic Structures*, i Hayes (ed): *Cognition and the Development of Language*, Wiley, 1970).

transformationer som passiv eller substitution av ha för vara (eller vice versa) eller inskott av formellt subjekt förekommer. Anledningen till detta är att en talare måste ange och en tilltalad måste kunna avgöra i vilken relation ett givet NP står till det av predikatsledet uttryckta tillståndet, handlingen eller egenskapen, att det måste föreligga kontrast mellan de olika NP:na i en mening. Eftersom svenskan har förlorat sin kasusmarkering blir meningar med spetställda objekt oftast tvetydiga på ett icke önskvärt sätt. Utvägen är att markera kontrasten mellan olika NP med hjälp av verbets form, eller speciella betydelse-tomma platshållande subjekt.

Med hjälp av dessa båda principer: att språket måste tillhandahålla medel för kontextanpassning och medel för kontrast mellan olika NP kan vi börja förstå varför naturliga språk innehåller syntaktiska varianter och vi kan också börja att på allvar undersöka vilka medel som naturliga språk använder sig av för att garantera kontextanpassning och kontrast. Det är först genom sådana undersökningar som jag tror att man kan börja komma åt vad som i brist på bättre termer brukar kallas "språkets natur".

(Sammandrag)